

Передмова до другого видання

Ця книжка, вперше видана на початку 2011 року, не викликала в українських інтелектуальних середовищах якоїсь помітної дискусії, як сподівались були особливо ентузіастичні рецензенти. З-поміж чиганих мною відгуків єдино стаття одного з давніх шевельовських «вірних», Сергія Вакуленка, в малотиражному «Збірнику Харківського історико-філологічного товариства» (2011) містила низку компетентних, а подекуди й геть безцінних зауваг (більшість із них враховано в цьому виданні). Мейнстрімна ж рецепція — оскільки про таку взагалі випадає в нас говорити — засвідчила надто великий розрив між зібраною в книжці інформацією, з одного боку, та чинним у суспільстві горизонтом знання не лише про Юрія Шевельова, а й про зовсім, здавалось би, недавню добу 1990-х — з другого, аби могла зав'язатись притомна дискусія: книжку було сприйнято радше як «навчальну літературу», в добрих старих традиціях українського «просвітництва» 19-го століття й «самвидаву» 20-го. (Зрештою, чим, як не «самвидавом доби інтернету», є паперові книжки накладом 2–3 тис. примірників у 46-мільйонній країні без власної культурної інфраструктури?)

Відтак найважливішими на неї відгуками стали для мене ті, котрі «не словом, а ділом»: підохочені виданці навзаводи ринулись перевидавати твори Шевельова (за два роки — 50% від загального числа книжок, що вийшли були за попередні двадцять!), новоініційовані читачі — сканувати й викладати їх в інтернет, де, своєю чергою, завирували вже ніяк не пов'язані з нашим листуванням обговорення шевельовських текстів, і на тому я була й заспокоїлась: озвучене мною в «Інтродукції» «завдання-мінімум» було виконано й перевиконано з лихвою (як написав мені колега, втішений рухом Шевельова на провінцію: «Радійте, греки, ви перемогли!»). З перевиданням думалося зачекати ще років із п'ять: за такий час мав би остаточно сформуватися «читач Шевельова» як соціологічне явище, і тоді друге видання вже був би сенс готувати з розрахунку на нього — провіденційного «третього учасника» нашого з Юрієм Володимировичем десятилітнього діалогу (чи, за його словами, — «роману на дому»).

Але сталось інакше. Найгучніший, дарма що непрямий, відгук прийшов із геть несподіваної сторони — і 25 вересня 2013 року «вдарив кувалдою», в прямому й переносному сенсі, по голові цілій тій Україні, заради якої Юрій Шевельов увесь вік трудився — і яка нарешті, отак оголошена, вся водномить про нього дізналася. І кинулася шукати за додатковими джерелами інформації.

Джерел, одначе, забракло. Стежачи по інтернету (з Відня, де на той час перебувала) за черговою (історично вже третьою!) «антишевельовською кампанією», я раз у раз давала через Фейсбук посилання на ті чи ті сторінки давно випроданого «Листування» (гаразд, що мала в комп'ютері pdf-версію!), де можна було знайти відповіді на особливо закаламучені політичною хуцпою питання до шевельовської біографії (про те, що все те давно висвітлено, як і про дві попередні кампанії — 1962-го і 1998-го, — аудиторія українських ЗМІ слухом не слыхала!), — і армія добровольців умить ті сторінки знаходила, відскановувала й поширювала. Стало ясно, що книжку треба перевидавати — і то невідкладно.

Трохи передісторії. 12 січня 2011 року я презентувала ще тепле, щойно з друкарні, «Листування» в Харкові — в тому самому будинку обласної філармонії, колишньої Столичної опери, де 1930 року студент Шевельов чув на процесі СВУ допит «одинокого мужчини», Людмили Старицької-Черняхівської, — через дорогу від його рідної «Саламандри». Такий символічний «старт» книжка отримала випадково (хоча в подібні випадковості я не вірю — вірю, що «всі ми нанизані на один мотузок», як писав мені Шевельов у 1999-му!): до філармонії мене прошено було на авторський вечір за різдвяною програмою, про вихід нової книжки організатори не знали — як не знала, поза традиційною «малесенькою щоптою» філологів, та харківська інтелігенція, що прийшла «на Забужко», про свого великого земляка, який, помираючи в Нью-Йорку, в останні хвилини просив «квиток до Харкова», — і я цілий вечір оповідала про нього («а у вас навіть меморіальної дошки на його будинку нема!») з відчуттям, наче я той «квиток» зі сцени йому виписую — і передаю далі на добрі руки. І так воно й вийшло.

Історія створення харківською громадою й знищення харківською владою («той мурує, той руйнує», все за класиком!) меморіальної дошки Юрію Шереху-Шевельову на будинку «Саламандри» (за іронією, жива цитата з роману «Собор» найславнішого шевельовського учня, Олеся Гончара — їхній діалог триває і в посмерті!) на сьогодні вже невитравно вкарбована в новітню історію України й вартує окремих досліджень, що їх писати вже не мені. Але, позаяк зародилась вона на презентації «Листування» в Харківській філармонії, і появу нинішнього видання також доводиться вважати її продовженням — частиною тих стихійних «шевельовських студій», свого роду «нової полемічної літератури», що вибухла у відповідь на інвективи харківських владців, видобуті з нафталінового архіву радянських

спецслужб (ця хронічна «реактивність» української думки, її здатність до гальванізації щойно «у відповідь» на вже-отримані «удари кувалдою» — парадигма, незмінна принаймні від часів Люблінської унії!), — то не можу не висловити тут подяки бодай декотрим харків'янам, які доброхоті «підпряглися» на «той самий мотузок» — і без чиєї активності в справі повернення Шевельова на батьківщину це перевидання теж би не знадобилося: Давидові Ліфшицю (саме йому завдячую своїм приїздом до Харкова в січні 2011-го), Костянтину Черемському (Фонд національно-культурних ініціатив ім. Гната Хоткевича), Вікторії Склярівій (Український клуб Слобідчини) та харківській новинній агенції MediaPort (оприлюднений на цьому ресурсі Філіпом Диканем список публікацій Ю. Шевельова в харківській міській газеті 1941-1943 років змусив мене підкорегувати коментар на с. 228, а відео з акції вандалізму дало художникові матеріал для обкладинки). А ще — всім громадянам омріяного Юрієм Шевельовим і на наших очах у муках народжуваного на світ «п'ятого Харкова», хто складався, чим міг, на той незабутній, справді-таки пам'ятний знак — знак майбутнього, знак — європейської України... В тій-бо спільній — нематеріальній — складці внесок дівчинки (про неї оповіла ЗМІ В. Склярова), яка принесла на меморіальну дошку свої заощаджені «гроші на дорогу» (віддала «на дорогу» Шевельову!) — 14 гривень (!), — важить не менше од моїх «просвітницьких» зусиль: всі ми разом, сукупним старанням, виписали Юрію Володимировичу Шевельову його «квиток до Харкова» — і цього квитка вже нікому не скасувати.

Можу тепер із певністю повторити те, що три роки тому звучало ще зухвалою надією: це справді був тільки початок.

Оксана Забужко
12 жовтня 2013 року

1992–1995

[1]

3 грудня '92

Дорога Пані Оксано,

Був дуже радий Вашому листові. Справді, не фразами. І не менше Вашій книжці про Франка і не-Франка¹. Вона читається, як роман Андруховича², засмоктом, не відірвешся, не як Пашковського³ або, прости Господи, карикатура на Маланюка в ЛУ⁴... Справді можна співдумати, співспостерігати, співзіставляти... Прекрасні паралелі з еспанцями. Цікавим було для мене зіставлення з Штуром⁵. Тим цікавіше, що словаки теж «мужицька пація», але без старшого брата (бо чехи на це не виходили, навіть якщо хотіли). Так ніби ми вже в Європі, не тільки мріємо.

Але чому Ви начисто усунули Англію, ніби її й нема й не було? Думаю, що розрив зрілого Франка з юнацьким був майже повний, але все-таки не остаточний. Щодо мене, почуття роздвоєні⁶. З одного боку, по-людськи шкода, що Ви не раз згадали й дуже пересічного Мірчука⁷, а не спом'янули хоч словечком мене. А з другого, воно й приємно, що думали ми самостійно, а сама аналіза й висновки мають стільки подібностей. Є лемківська приказка, щось на зразок — Якщо тобі двоє скажуть, що п'яний, піди ляж і просянися. Так от ми творимо тут ту двійку, яка робить поради й діагнозу слушною.

Але обережно з латиною. Вона має свої пастки, не стільки, як грека, але досить. Опус таки магнув, а не магнув, а вже множина Ваша замість опера магна — опії магні! Тут уже я трохи посміявся, бо це було б хіба від опій/опіум (которий для народу!). Та в цілому книжка Ваша таки не для дітей⁸, а це робить її подією.

Як бачите, Рябчук⁹ мені все передав. Але я хотів передати ним мою найновішу публікацію Потебні з моїм вступом, але він не взяв¹⁰, — мовляв, Ви самі приїдете.

Ваша Планетянка¹¹, вибачте, але ще чекає своєї черги, я мав несамовиту навалу корект, і читати нічого не можна було (крім «Франка», в якого я заглянув, а потім упився, як той лемко...). Вже як приїдете.

А щодо нації, то, мабуть, вона таки завжди була такою, принаймні доки сягає зір. Хіба тільки, що тепер її ще окрадену, але пробують збудити, от і виходить — Мій рідний край такий веселий, мій рідний край такий сумний.

Бажаю Вам щасливого перелету, а собі не забареного (бачите, яке слово сотворив) побачення. І вибачте мою машинку, вона сказала, і літери наскокують одна на одну. Особливо т.

Сердечно, —

Ваш Ю. Шевельов

ПРИМІТКИ

- ¹ *Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період*. — К.: Наук. думка, 1992. Наклад цього першого видання становив 670 примірників.
- ² Мова про видрукувані в «Сучасності» (1992, ч. 1) «Рекреації», які ми з ЮШ сприйняли тоді з однаковим ентузіазмом і дуже на тому зблизилися. Пам'ятаю, як він радів мовній знахідці автора: прізвище героя — Гозендуфт, по-німецькому «запах штанів», — і казав: «*Це справді добре*». Взагалі, в мене склалося враження, що чи не найдужче йому імпонувало саме Андруховичеве «германофільство»: все-таки німецька культура не була для ЮШ цілком іноземною, й повоєнне від неї (як і від усіх інших західних!) українське радянське відчуження він вважав одним із серйозних чинників колоніальної провінціалізації, звідси й радість від «падіння Берлінського муру» в новій українській літературі. На додачу, тодішня «мода на карнавал» найкраще відповідала загальній температурі постнезалежницької ейфорії, і ЮШ подобалося, за його власними словами, «відчувати себе вісімнадцятилітнім», — хоча

